

BUCUREȘTII ȘI SIGILOGRAFIA

de EMIL VÎRTOSU

În rândurile ce urmează prezentăm două aspecte ale Bucureștilor din punctul de vedere al sigilografiei :

1. Meșterii sigilari bucureșteni își câștigaseră un bun renume, astfel că ajung să făurească sigiliile unora din mănăstirile de la Athos (1800—1801).

2. Schimbarea sigiliilor întregii administrații comunale a Bucureștilor, în 1868, după detronarea lui Vodă Cuza.

1. *Sigilii athonite făurite la București*

Mănăstirea Caracalu de la Athos își comandă, în anul 1800, un sigiliu, la meșteri din București, și-l primește la începutul anului următor, prin mijlocirea egumenului mănăstirii Cotroceni.

Urmind acest exemplu, Marea Lavră a Sf. Atanasie, tot de la Athos, își comandă și ea, prin mijlocirea aceluiași egumen, un sigiliu tot la București, deoarece acolo, „sînt meșteri mai pricepuți“. Aflăm, cu acest prilej, că sigiliul trebuia să fie împărțit în patru părți, o a cincea parte constituind-o minerul în formă de șurub, cu ajutorul căruia, pentru efectuarea sigilării, se reuneau, prin înșurubare, cele patru părți amintite. În cîmpul sigiliului avea să fie gravat Sf. Atanasie, iar circular legenda : *Sigiliul pentru trebuința Marii Lavre a Sf. Atanasie*.

Scrisoarea de comandă cuprinde și o precizare deosebit de prețioasă, care ne arată unele din precauțiile luate de mănăstire pentru a împiedica falsificarea sau folosirea dolosivă a unei replici a acestui sigiliu. Se menționează anume ca în fiecare din cele patru părți amintite, în care avea să fie împărțit sigiliul, să se lase un mic medalion gol, negravat, iar aceste patru medalioane să fie dispuse în cîmpul sigiliului în formă de cruce, înăuntrul fiecăruia din aceste patru medalioane urmînd să se graveze, la Athos, un simbol, după cum avea să se găsească mai nimerit.

Se menționează de asemenea în scrisoare că cele cinci părți ale acestui sigiliu aveau să fie încredințate, de mănăstire, la cinci frați călugări (astfel că sigilarea unui act trebuia să se bucure de concursul tuturor acestor cinci păstrători de sigiliu, spre a se putea realiza).

Se comanda deci la București un sigiliu împărțit, de tip clasic, dar care avea să servească, după cum se arată în scrisoare, numai la sigilarea zapiselor, adică a actelor ce priveau viața economico-financiară a

mănăstirii, iar sigiliul folosit pînă atunci rămînea să servească și mai departe, dar numai la corespondența propriu-zisă.

Informațiile de mai sus se găsesc în scrisoarea pe care, la 26 februarie 1801, Natanail — proegumen și episcop al Marii Lavre o adresează arhimandritului Visarion — egumenul Cotrocenilor.

La 13 iunie, același an, Natanail revine cu cererea sa, ceea ce arată că sigiliul Marii Lavre nu fusese încă executat și trimis. Această scrisoare menționează un nou text pentru legenda sigilară : *Sigiliul sfintei mănăstiri a Marii Lavre a sfîntului Atanasie cel din Athos*.

Din nefericire, corespondența ulterioară nu ni s-a păstrat, astfel că nu știm cum s-a executat pînă la urmă această comandă sigilară, despre care lipsesc și precizările privind gravorul, metalul, dimensiunile, realizarea artistică și tehnică, data la care va fi fost terminat și data cînd a fost pus în funcțiune etc. În schimb, faptul că mănăstiri de la Athos își comandă sigilii la București, la începutul secolului al XIX-lea constituie o dovadă a creșterii forțelor de producție din Țara Românească, precum și renumele deosebit de care se bucurau în Orient meșterii sigilari din București¹. De aceea ne întrebăm dacă și acest sigiliu al conducerii Athosului nu va fi fost făurit tot la București, așa cum este cazul pentru alte sigilii athonite. Adăugăm că folosirea sigiliilor împărțite este foarte răspîdită la Athos. Conducerea însăși, de la Caries, capitala peninsulei monahale athonite, întrebuițează un sigiliu împărțit, ale cărui cinci părți sînt păstrate de patru protași sau epistați, șurubul fiind în păstrarea unui al cincilea, președintele. Această constatare o face Emm. Miller, la 1863² precum și T. T. Burada, nu mult după această dată³. Aceeași constatare e valabilă și în primul deceniu al secolului nostru și a rămas, probabil, valabilă pînă astăzi.

Reproducem în anexe textul grec și traducerea celor două scrisori, atît de importante pentru noile precizări privind legăturile dintre țările noastre și orientul apropiat.

2. Sigiliul Bucureștilor la 1866—1868

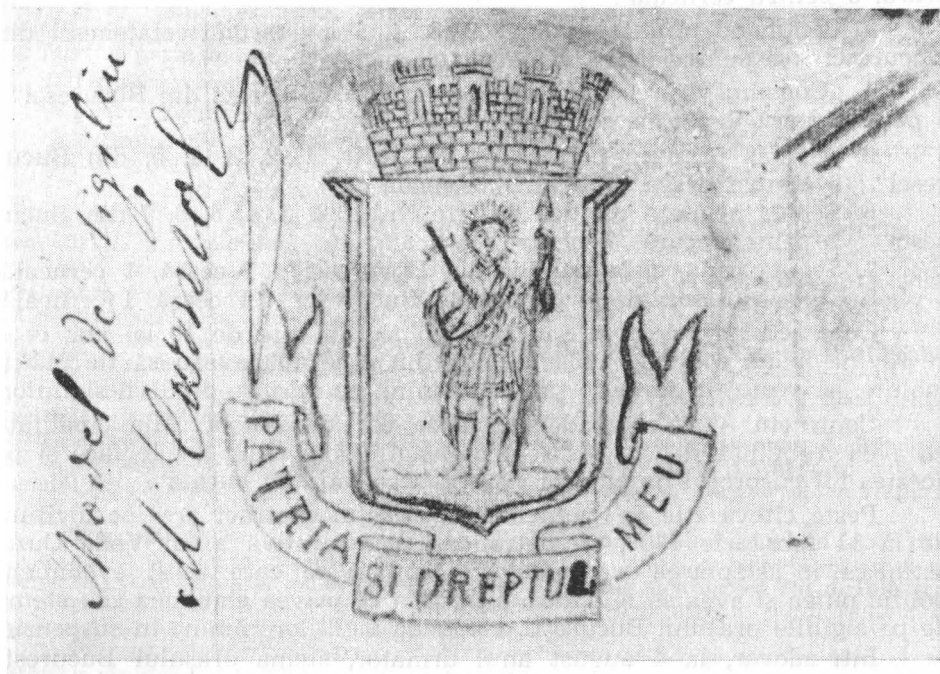
Prin decretul nr. 1740 din 7 decembrie 1864, publicat în *Monitorul Oficial*, nr. 277 din 11/23 decembrie, Vodă Cuza, după raportul lui M. Kogălniceanu, ministru la „Departamentul de Interne, Agricultură și Lucrări Publice“, întemeindu-se și pe „Chibzuirea Consiliului Comunei

¹ Vezi Anexa.

² „Les délibérations n'ont de valeur qu'autant qu'elles sont revêtues de l'empreinte du sceau officiel. Ce sceau, en argent, est coupé en quatre parties, dont chacune reste entre les mains d'un épistate. Le président possède la clef à vis qui les rassemble toutes les quatre et il faut la réunion de ces cinq volontés pour valider une décision“ (Emm. Miller, *Souvenirs du Mont Athos...* Paris, 1889, p. 7).

³ „Pecetea ce au epistații e de argint și frîntă în patru bucăți : fiecare are cite un pătăr din ea : trebuie deci consimțămîntul unanim al acestor epistați, pentru ca actul care se investește cu aceea pecete să-și aibă tărie și să se aducă la îndeplinire“ (T. T. Burada, *O călătorie la muntele Athos*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“, I, vol. I. Buc.. 1882, p. 393).

București", fixează ca „arme“ ale Bucureștilor „un scut cu sintul marele martir Demetriu (patronul orașului), pe cîmp de azur, surmontat de o coroană murală și terminat de o eșarpă tricoloră avînd de tendință : la dextra, un păstor cu un cîne, în suvenirea originii tradiționale a orașului (Bucur păstorul, fondatorul Bucureștilor) și la senestra un herald cu armele țării sub coroana domnească, ca semn de oraș capitală“. Noua stemă din 1864 renunță la tenanți și introduce deviza „Patria și dreptul meu“. Vom arăta în continuare cum se prezintă și sigiliul Bucureștilor inițiat în 1866, definitivat în 1868. Astfel la 24 ianuarie 1866, gravorul Menahem Carniol încheie un contract cu Primăria București — (primar

Stema din sigiliul Bucureștilor (1868)

C. Panaiot), îndatorindu-se să facă 56 „sigilie, trebuincioase atît în cancelaria sa, cît la celelalte stabilimente dependinți de comună cu noua stemă și devisa orașului, după modelul ce mi s-a dat“¹.

Contractul precizează că „dintr-insele, cincizeci și cinci vor fi de patruzeci și unu (no. 41) milimetre, iar una mică de douăzeci (no. 20) milimetre în diametru“.

¹ Arh. St. Buc., Primăria București, dos. 225/1868 : „Confecționarea a 56 sigilii pentru comună și altor autorități dependente de dinsa“. (Întreaga expunere și citatele se întemeiază pe actele aflate în acest dosar. Modelul prezentat (4,5 × 5 cm) este anexat la f. 3-a a dosarului reprodus aici).

Deși nu se specifică metalul din care aveau să fie confecționate, totuși, ținând seama de caracteristicile tehnice ale timpului, considerăm că aceste tipare sigilare aveau să fie făcute din bronz.

O listă, alăturată acestui contract¹, precizează legenda, felul și distribuirea acestor 56 sigilii, punându-ne astfel în directă legătură cu viața administrativă a Capitalei și a instituțiilor dependente, după cum urmează :

1. „Primăria communei Bucuresci : 2 pentru ceară, 1 mic tot pentru ceară, 3 pentru „cerneală“.

2. Officerul stării civile, circ. 1, 2, 3, 4, 5, din Bucuresci“ : 5 pentru ceară, 5 pentru cerneală :

3. Commandantul legiunii 1, 2, 3, 4, 5 a guardiei cetățenesci din Bucuresci“ : 5 pentru ceară, 5 pentru cerneală.

4. „Consiliul de recensement al gardei cetățenesci din Bucuresci“ : 1 pentru ceară, 1 pentru cerneală.

5. „Schola primară publică de băieți Nr. 1, 2, 3, 4, 5, din Bucuresci“ : 5 pentru ceară, 5 pentru cerneală.

6. Schola primară publică de fete Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 din Bucuresci“ : 7 pentru ceară, 7 pentru cerneală.

7. Schola comerciale publică din Bucuresci“ : 1 ceară, 1 cerneală.

8. „Serviciul sanitar al communei Bucuresci“ : 1 ceară, 1 cerneală.

Contractul arată că prețul fiecărui sigiliu este de 19 lei noi, ceea ce revine la un total de 1064 lei noi, din care 400 aveau să fie plătiți înainte, iar restul în timp de șase săptămâni, pe măsura predării sigiliilor.

Contractul mai cuprinde și clauza că „dacă onor. Municipalitate va avea trebuință și de alte asemenea sigilii, mă oblig a i le face și pe acestea tot cu prețul de cîte lei nousprezece (no. 19) bucata“.

Peste cîteva zile de la încheierea acestui contract are loc lovitura de la 11 februarie 1866, cu detronarea conspirativă a lui Vodă Cuza, astfel că, în așteptarea eventualelor schimbări pe care acest eveniment politic putea și avea să le aducă și în ceea ce privea emblema sau stema de pe sigiliile orașului București, comanda sigiliilor rămîne în suspensie.

Într-adevăr, la 4 august anul următor, stema orașului București este schimbată și, la o dată pe care n-o cunoaștem, realizarea sigiliilor cu noua stemă este încredințată aceluiași gravor Menahem Carniol „gravorul brevetat al curții domnești“, la sfîrșitul lunii ianuarie 1868 dîndu-i-se și acotul de 400 lei. Din noile sigilii, desigur tot din bronz, sînt predate la început numai șase bucăți, iar pentru punerea lor în serviciu se încheie un proces verbal, la 25 martie 1868, al cărui text îl vom reproduce în întregime, deoarece dintr-însul luăm cunoștință în amănunt, între altele, și de modul în care sînt scoase din serviciu și anulate tiparele sigilare foste pînă atunci în funcțiune. Iată acest proces verbal :

¹ Prima formă a acestei liste cuprinde 86 sigilii, număr provenit pe de o parte, din faptul că, la început, unora din instituțiile dependente li se atribuiseră un număr mai mare de sigilii : iar pe de altă parte de prezența unor școli „supt-cursale“ de băieți și fete și a „Școlii de comerț“. În aceeași listă, sigiliile pentru tuș (cerneală) sînt denumite sigilii „de timbrat“.

PROCES-VERBAL

După chibsuirea Consiliului Municipal, din ședința de la 4 august, anul trecut, aprobată și de mărirea sa domnul, stema orașului București schimbându-se, a trebuit a se schimba și sigiliul primăriei precum și ale autorităților celorlalte, dependente de comună, spre a purta în viitor noua stemă.

S-a însărcinat dar cu facerea nouelor sigilii d. Menahem Carniol, gravorul brevetat al curții domnești. Numitul gravor aducînd șease din bucățile de sigilii ce i s-a comandat, adică, trei pentru cerneală și două mari și una mică, pentru ceară, cu inscripțiune : *Primăria comunei București* :

Subsemnatul, primarul, astăzi, luni 25 martiu 1868, am ordonat să se dea dintr-insele, spre întrebuințare, în cancelaria primăriei, cu început de miine 26 martiu, patru bucăți, adică :

1 pentru ceară, la registratură.

1 idem pentru cerneală, la biroul biletelor de construcțiuni.

1 idem pentru cerneală la casierie, pentru bonurile ce se eliberează împrumuturilor comunei.

1 idem pentru ceară la secretar.

Sigiliul cea mic l-am încredințat tot secretarului, pentru corespondența semioficială a primarului.

Cel de al 6-lea sigiliu, pentru cerneală, destinat biroului atașat pe lângă Prefectura Poliției, pentru biletele de legitimațiune și de vite, rămîne provizoriu în păstrarea secretarului pînă se va da și el capului acelui birou adică după ce se vor întrebuința biletele încredințate acestui impiegat și care sînt mai dinainte investite cu vechiul sigiliu.

Sigiliile cele vechi, în no. de patru bucăți : două pentru ceară și două pentru cerneală, ținute unul la registratură, unul pentru biroul, biletelor de construcțiune, unul la casierie și cel de-al patrulea la îngrijitorul hospelului comunal, luîndu-se de la impiegatii ce le ținea, s-a dat d-lui Carniol, de le-a stricat prin pilă cu semnul X pe gravură, în prezența mea, tot astăzi, spre a nu mai putea fi întrebuințate.

Totodată s-a stricat în asemenea mod alte două sigilii : unul din anul 1862, cu o marcă vechie a orașului (Dreptatea ținînd în mină o balanță) și altul cu stema țerei, care se afla tot la registratură. Aceste sigilii stricate s-a dat d. Intentent al hospelului comunal, spre a le păstra depuse într-o pungă de pinză sigilată cu noul sigiliu.

Prezentul proces-verbal s-a făcut la primărie astăzi 25 martie 1868 și s-a subscris de mine și contrasemnat de secretar.

Primarul comunei București,
C. PANAIOT

Secretarul,
T. I. FOCȘĂNEANU

(Urmează semnăturile celor în drept, de primirea sigiliilor).

Astăzi 30 aprilie 1868 s-a dat și cel de-al șeselea sigiliu, cu inscripțiunea : *Primăria comunei București* în primirea d-lui Costache Dimitrescu, capul biroului însărcinat cu darea biletelor de legitimațiune și pentru vinderea vitelor, spre a se servi cu dînsul la darea ziselor bilete, cu început de miine 1 Mai.

Primarul, C. Panaiot.
Secretarul, T. I. Focșăneanu.

La 19 aprilie, M. Carniol predă încă două sigilii (tuș și ceară) cu legenda : *Servitiul sanitar al comunei București*. Sigiliile aceste sînt încredințate medicului-șef, ca să le pună în serviciu începînd chiar de a doua zi. În același timp, „cele trei sigilii aflate în cancelaria medicului șef, adică două cu armele țării și cu inscripțiunea : *Servitiul Medicului șef al Capitalei*, sigilii vechi, de cînd acest post depindea de Ministerul de Interne : cel de al treilea, cu șarpele lui Esculap și cu inscripțiunea : *Consiliul de igienă publică și salubritate*, luîndu-se, s-a stricat și s-a dat d-lui intendente al ospelului comunal, spre a le păstra depuse într-o pungă de pînză, sigilată cu sigiliul Primăriei.

Se încheie cu acest prilej un proces-verbal semnat de primar, secretar și medicul șef, dr. Felix.

Despre punerea în serviciu a celorlalte sigilii nu se face nicio mențiune în dosar. Aflăm doar că, pînă la 27 mai 1868, sigiliile toate fuseseră predate de gravor, dar sigiliile școalelor nu se trimiseseră încă la școale.

Aflăm de asemenea că toate sigiliile vechi ale Primăriei București aveau a se „desființa prin încheiere de proces-verbal“, după modul adoptat, adică prin pilire și apoi aveau să fie încredințate „intendentului“, pentru păstrare.

Adăugăm că în toamna anului 1868 se mai comanda un sigiliu „săpat relief“, pentru „biroul servitorilor“.

Rămîne încă neclarificată chestiunea „desființării“ tiparelor sigilare vechi ale autorităților statului : Cînd se introduce această practică ? Are un caracter general ? A fost aplicată cu continuitate sau numai sporadic, și numai de unele autorități ?

Răspunsul nu ne este încă la îndemînă.

A N E X E

1

1801, februarie 26.

Caries.

Natanail — epítropul Marei Lavre de la Athos către arhimandritul Visarion — egumenul mănăstirii Cotroceni, pentru un sigiliu necesar Marei Lavre.

...τὴν βούλλαν δὲ ἐγχείρησα τῷ καρακαλλινῷ Ἀνθῳ, καὶ ἔλαβα παρ' αὐτοῦ τὰ τριάντα ἐννέα γρόσια ὅπου ἔγραφεν καὶ ἄς μοὶ φανερώσῃ τί νὰ τὰ κάμω... μίαν βούλλαν καλὴν χρειάζεται τὸ μοναστήριόν μας, καὶ ἐπειδὴ αὐτόσε εἶναι ἐπιτηδιότεροι οἱ μαστόροι, ἐπιμελήσον νὰ τὴν κάμῃς καὶ νὰ μᾶς, τὴν στείλλῃς. Ἡ ὁποῖα νὰ εἶναι διηρημένη εἰς τέσσαρα τμήματα καὶ ξεχωριστὰ τὸ δὲ σιμόν της, ἥτι τὸ μετζούνητης, ὅπου νὰ βαστῶσι αὐτοῖν πέντε ἀδελφοί, ὁ καθ' εἰς ἀπὸ ἑνα κομάτι, διὰ νὰ σφραγίζωμεν μὲ αὐτὴν μόνον ὁμολογίας, τὸ μῆκος της δὲ νὰ εἶναι ὥσπερ καὶ τὰς λοιπὰς ὅπου βουλλόνομεν τὰ γράμματα, καὶ νὰ γράφῃ γύρωθεν : Σφραγὶς τοῦ χρέους, τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, καὶ νὰ εἶναι ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος τυπωμένος· καὶ εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τῆς αὐτῆς βούλλας νὰ μείνῃ ἀπὸ ἑνα ὄμικρον στοργγιλόν, διὰ νὰ χαράζωμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα εἰς ἐκεῖνο τὸ ὄμικρον κάποιον σημεῖον, ὅπου ἤθελε εὑρεθῇ εὐλογον.

Ἐπιμελήσον λοιπὸν δι' αὐτὴν ὅπου νὰ γένῃ ὡς θέλομεν, καὶ εἶναι καλὸν διὰ τὸ μοναστήριόν μας, τὴν ὁποῖαν τὴν προσμένομεν τάχιστα. Καὶ νὰ ἔλθῃ ἀσφαλῶς εἰς χεῖρας μας...¹

¹ Arh. St. Buc., *M-reu Cotroceni*, CXIII/4 ; orig. grecesc.

...sigiliul l-am dat în mîna lui Antim egumenul mănăstirii Caracalu și am primit de la acesta cei treizeci și nouă de groși, după cum s-a scris și să-mi faci cunoscut ce să fac cu ei...

...mănăstirea noastră are nevoie de un sigiliu bun și, întrucît acolo sint meșteri mai pricepuți, să te îngrijești să-l faci și să mi-l trimiți. Sigiliul să fie împărțit în patru părți și pe lîngă acestea să fie și mînerul lui, adică șurubul, pe care să le țină cinci frați, fiecare cîte o parte, ca să sigilăm cu el numai zapise ; mărimea lui să fie ca și a celorlalte cu care sigilăm scrisorile și să scrie de jurîmprejur : *Sigiliul pentru trebuința Marii Lavre a sfîntului Atanasie*. Și să fie gravat sfîntul Atanasie și la cele patru părți ale acestui sigiliu să rămînă cîte un mic cerculeț, ca să gravăm noi, aici, în acest mic spațiu rotund, un semn oarecare, care se va găsi nimerit.

Să te îngrijești, deci, pentru sigiliu, să se facă precum vroim și să fie bun pentru mănăstirea noastră, pe care îl așteptăm în grabă. Și să ajungă în chip sigur în mîinile noastre...

2

1801, iunie 13, Caries

Natanail — proegumen și epîtrop al Marei Lavre de la Athos către arhimandritul Visarion — egumenul mănăstirii Cotroceni, pentru sigiliul necesar Marei Lavre.

...τῆς καρακαλλενῆς βούλλας τὰ ἄσπρα εὐρίσκονται εἰς τὸ κοινόν μας ὁσποίτιον καὶ ὅπως ἀγαπᾷς, διόρισον διὰ αὐτὰ... Προλαβόντως τῆς εἰχα γράψῃ διὰ τὰ κατασκευάσῃ μίαν βούλλαν τοῦ μοναστηρίου μας, διαμεριζομένη εἰς πέντε τμήματα, περιέχουσα τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ ὁ γῆρος αὐτῆς νὰ γράφῃ : Σφραγὶς τῆς Ἱερᾶς μονῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ ἐν τῷ Ἀθῷ, ἦτι τοῦ χρέους αὐτῆς, καὶ σταυροῦ αὐτῆς τῆς σφραγίδος νὰ μείνωσι τέσσαρα παρόμοια σημεῖα οοοο, διὰ τὰ ἐγχαράξωμεν εἰς αὐτὰ, ἐρχομένης ἐνταῦτα, ἕνα τὶ εἶδος, ὅπου ἤθελε εὐρεθεῖ παρὰ πάντων εὐλογον, τὴν ὁποῖαν τὴν προσμένομεν χωρὶς ἄλλο...¹

Traducere :

... pentru sigiliul mănăstirii Caracalu, am găsit banii la casa noastră comună și dispune de ei după cum dorești...

Mai înainte ți-am scris să pregătești un sigiliu al mănăstirii noastre, împărțit în cinci părți, avînd pe sfîntul Atanasie și de jur împrejurul lui să fie scris : *Sigiliul sfintei mănăstiri a Marei Lavre a sfîntului Atanasie cel din Athos*, adică pentru trebuința mănăstirii și, în chip de cruce a acestui sigiliu, să rămînă patru asemenea semne o o o o, pentru ca să gravăm în acestea — după ce ne va sosi sigiliul — un simbol oarecare, care va fi găsit potrivit de către toți. Pe care îl așteptăm neapărat...

¹ Arh. St. Buc., *M-reia Cotroceni*, CXIII/13 ; orig. grecesc. Textul este precedat, sus în stînga, de sigiliul rotund (45 mm), imprimat cu fum, al Marei Lavre. În cîmp, sfîntul Atanasie între doi arbori, avînd în dreapta și în stînga, în litere capitale : Ο ΑΓΙΟΣ/ΑΘΑΝΑ/ΣΙΟΣ//Ο ΕΝ Τ/Ο ΑΘΩ // Pe margine, legenda în aceleași caractere capitale : :+ | ΣΦΡΑΓΙΣ : | ΑΓΙΑ ΤΙΣΙΟΙΑΣ ΚΕ ΙΕΡΑΣ.....ΜΟΝΙΣ ΛΑΒΡΑΣ Τῆ ΕΝ ΤΟ ΑΘΟ.

